

Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı

Arab Spring with Its Reflections in Turkish Foreign Policy

Hasan Duran¹
Çağatay Özdemir²

Özet

Bölgesel ve küresel etkileriyle Ortadoğu bölgesinde amentüleri baştan sona sarsan halk hareketleri, çevre ülkeler üzerinde büyük etkiler oluşturduğu gibi; uluslararası alanda kuvvetli aktörlerin üzerinde de büyük etkiler yaratmıştır. Bölgeye yönelik politikalarını yeniden gözden geçirerek farklı taktik ve stratejilere yönelen ülkeler, bir satranç tahtası edasında olan Ortadoğu'da yeni konjonktüre uygun hamleler yapmak üzere harekete geçmişlerdir. Bu yeni duruma yönelik geliştirilen politikalara ilişkin olarak pek çok çevre, Ortadoğu'da değişimin getirdiği güç boşluğunu doldurma ya da bölgede yaşanan dönüşüm sürecinin fırsatlarını değerlendirme gibi açıklamalar getirirken; pratikte yaşanan, farklı ülkeler tarafından bölgeye yapılan ziyaretler ve bu ziyaretlerde ortaya çıkan çekişmeler paralel şekilde stratejik bir güç mücadelesi alanın oluştuğuna işaret etmektedir. Tüm bu gelişmeler ve stratejik arka planda yaşanan çekişmelerle birlikte Arap baharı karşısında Türk dış politikasının geliştirmiş olduğu retorik, bölgede ve uluslararası çapta yankı uyandırmıştır. Çalışmada Arap baharı karşısında Türk dış politikasını ele alarak yaşanan dönüşüm sürecinde Türkiye'nin bölgedeki rolünü değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Arap Baharı, Ortadoğu, Türk Dış Politikası, Model Ülke.*

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, hduran71@hotmail.com.

² Uzman, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cgyozdemir@windowslive.com.

Abstract

Civil Commotions, unsettling the creeds with their regional and global effects in the Middle East region, had great impacts not only on neighboring countries but also on internationally powerful actors. Countries, which turned towards different tactics and strategies by reviewing their region oriented policies, have got into the act in order to make the movements in compliance with the new conjuncture in the Middle East whose position is like a chess board. While many neighbors, regarding the enhanced policies aimed at this newly situation, come up with some explanations such as filling the deficiency of power resulting from the alteration in the Middle East and benefiting from the opportunities of the transition period encountered in the region, what in the practice is that the visits of different countries to the region and rivalries arising during these visits correspondingly signalize that a strategic power struggle area has been formed. With all of these affairs and strategic conflicts in the background, the fact that Turkish foreign policy that was improved against Arab Spring, has created reactions internationally and in the rhetoric region. So, what we will try to do in this article is to evaluate the role of Turkey in this region in the transition period by discussing the Turkish foreign policy over against Arab Spring.

Keywords: Arab Spring, Middle East, Turkish Foreign Policy, Model Country.

Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Temelleri ve Yakın Tarihi

Türkiye, Ortadoğu bölgesine bir yandan yakın diğer bir yandan ise uzak bir ülke durumundadır. Yüzyıllara kadar uzanan tarihi süreç içerisinde coğrafi, tarihi, sosyokültürel etkiler ile dini bağlar, Türkiye'yi bölgenin bir parçası konumuna getirmiştir. Bu algı Türkiye'yi bölgeye yakın bir ülke olarak göstermeye yarar; öte yandan Türkiye'nin uzun yılları kapsayan öncelikli Batı'ya yakınlaşma politikası, Ortadoğu bölgesinden uzak kalmasıyla sonuçlanan bir çizgi oluşturmuştur (Gözen, 2007). Özellikle Cumhuriyet tarihinden itibaren Türkiye, Ortadoğu'ya yönelik olarak mesafeli bir politika izlemeye devam etmiştir (Bolat, 2012). Bölgeye yönelik olarak bu yakınlık- uzaklık kavramsal ikileminin içerisinde Türkiye'nin Ortadoğu politikasını oluşturan iki faktör büyük önem arz etmektedir (Gözen, 2007). Bunlardan birincisi; Türkiye'nin bölgeden bir ülke olması hasebiyle bulunduğu topraklardan kopuk bir dış politika uygulayamaması üzerine kuruludur. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde kendi güvenliği, istikrarı ve refahı bu bölgelerdeki gelişmelerle sıkı sıkıya bağlı gözükmektedir. Bir anlamda bölgedeki konjonktür üst başlığı altında toplayabileceğimiz bir çok gelişme, Türkiye'yi doğrudan etkilemekte ve gelişmelere yönelik politikalarda belirleyici unsur olarak var olmaktadır (Makovsky ve Sayarı, 2002: 53-75). İkinci faktör ise; Türkiye'nin sahip olduğu ideolojik önceliklerdir. Cumhuriyetin birincil hedefi modernleşmek olarak özetlenebilecek olgu üzerine kurulu olmasından dolayı, Türkiye birçok dinamiğe dayanan hedefler ve uygulamalar bütününe politikalarına yansıtmıştır. Millet, milliyetçilik, din, kültür, Batılılaşma, çağdaşlaşma ve daha pek çok benzeri konudaki düşünce sistematüğinden oluşan devlet ideolojisi, Türkiye'nin bölgeden uzak kalmasına yol açmıştır (Gözen, 2007; Duran, 2008). Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını etkileyen bu temel parametrelerle birlikte, tabi ki farkı değişkenlerin de varlığından söz etmek mümkündür. Kimi zaman konjonktür içerisinde, kimi zaman da devlet ideolojisi içerisinde ele alınan bu etkiler: güvenlik olgusu, lider profili, ittifaklar, ekonomik çıkarlar, anti terörizm, insan kaçakçılığı gibi pek çok alt başlık altında toplanmaktadır (Criss, 2002: 141-142).

Türkiye, yakın zamana kadar Ortadoğu'yu ihmal etmiş, sorunlarına taraf olmamış; bölgeyi, kuruluş felsefesi ve kendini içinde hissettiği Doğu-Batı gerilimi çerçevesinde değerlendirmiştir. Benzer bir yaklaşım, Ortadoğu açısından da mevcuttur. Yine yakın zamana kadar Ortadoğu ülkeleri için Türkiye ağırlığı olan, dikkate alınması gereken bir devlet değildi. Kıbrıs sorunu ile karşı

karşıya kalan Türkiye'nin bölgede destek aramasıyla başlayan değişim, 1980'li yıllara kadar samimiyetten uzak kalmıştır (Akgün ve diğ., 2009).

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik olarak politikalarının temelinde yatan bu etkilerle birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında yakın dönem olarak ele alabileceğimiz 1980 sonrası -bilhassa 1980-1988- dönemde başlayan hareketlilik bölgeye yönelik Türk dış politikasını Türkiye, Irak ve Amerika denklemine taşımıştır. Hakikaten Türkiye'nin 1990 sonrası dış politikasında Körfez krizi ve sonrası gelişmeler politikaları ciddi şekilde etkilemiştir (Bal, 2001: 409-439). Söz konusu süreçte Ortadoğu siyasal gündemini belirleyen Körfez Savaşı ve Ortadoğu barış süreci gibi olaylar, bölgede dış aktörleri daha etkili bir hale getirmiştir. Ancak Türkiye bu gelişmelere karşı politikalar geliştirirken iç siyasal şartların etkisinde kalmış, yeni dönemin değişkenlerine uyum sağlama aşamasında yakın coğrafyada meydana gelen değişikliklere tepkisel reaksiyonlar vermekle yetinmiştir (Özcan, 2011). Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politika ufkunu genişletebilme imkânı kazanan Türkiye, Soğuk Savaş sırasındaki pasif rolünün aksine, aktivist bir politikaya doğru yönelmeye başlamıştır (Erol, 2007: 34). 2000'li yıllara doğru ve özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ise, Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında özgüveni giderek pekişen ve her geçen gün bölgeye ilgisi artan bir süreç söz konusudur. Türkiye, geçmişe nazaran Ortadoğu ile kurduğu ve yeniden canlandırdığı özel ilişkileri nedeniyle, bölgede yaşanan gelişmelerde daha etkili ve daha aktif bir aktör haline gelmiştir (Laçiner ve Ekinci, 2011: 46).

Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi, Türkiye'nin bölgeye bakışını değiştirmiş; 1991 Mart'ında patlak veren insani kriz, Türkiye'nin sınırlarına akan mülteciler, sonrasında Madrid Barış Konferansı ile başlayan ve Oslo'da filizlenen Filistin sorununa çözüm bulunabileceğine olan inanç, söz konusu değişime ivme kazandırmıştır. AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Ortadoğu politikalarında değişim ve yakınlaşma, hız ve görünürlük kazanmıştır (Akgün ve diğ., 2009).

Nitekim 11 Eylül sonrası Türkiye'nin içerisinde bulunduğu uluslararası konjonktür, Türkiye'yi farklı bir sürece doğru sürüklemektedir. Bu bağlamda Türkiye stratejik derinliklerine ve tarihinin mirasına doğru yol almaya başlarken; imparatorluk geçmişi, Türkiye'nin dış politikasında temel dayanaklardan birisi haline gelmeye başlamaktadır. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre; Türkiye, "tek, bütünsel bir kategoriye indirgenemeyecek çoklu bölgesel kimlikleri olan merkezi bir ülke" konumundadır (Davutoğlu, 2008: 1). Böyle bir süreç ve dönüşüm içerisinde Türkiye'nin Ortadoğu'da ve eski Osmanlı coğrafyasında artan etkisi, yeni Osmanlılık gibi fikirlerin de

tartışmaya açılmasına yol açmıştır. Her ne kadar Ortadoğu merkezli bir İslam dünyasından şimdilik bahsetmek mümkün olmasa da; Türkiye, günümüzde ve gelecekte Ortadoğu bölgesine liderlik yapabilecek en yakın ülke olarak gösterilmektedir (Erol, 2007: 47-48).

Arap Baharı ve Türk Dış Politikası

Arap Baharı süreci, bahar nitelendirmesiyle uluslararası çapta farklı bir ilginin odağı haline gelmiştir. Uyanış ya da isyan değil de, “bahar” kavramının kullanılması kimi çevreler tarafından olumlu karşılanırken; kimi çevreler de eleştirilerde bulunmuştur. Bu farklı görüşlerle birlikte bahar kavramının tarihte birçok olayı nitelendirmek için kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin: Avrupa’daki 1830 ve 1848 devrimlerinde kullanılmış (Dalacoura, 2012: 63), bunun yanı sıra 1968 yılında Çekoslovakya’da “politik özgürleşme” olarak adlandırılan; ancak Sovyetler Birliği’nin müdahalesiyle sona eren dönemi anlatmak için de bahar nitelemesi yapılmış ve yaşanan gelişmeler “Prag Baharı” olarak anılmıştır (Khoury, 2011). Bu özellikleriyle Arap Baharı, Ortadoğu’da baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı yakın dönemde meydana gelen halk hareketlerini göstermek ve süreci bir demokratikleşme dalgası şeklinde ifade etmek için kullanılmaktadır (Murray, 2011; Dede, 2011: 23-24). Arap dünyasında büyük bir değişikliğe yol açan, ülkeden ülkeye geçen, ulusal ölçekteki esaslı farklılıklara rağmen; benzer sloganlar ve benzer talepler – daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi ve daha fazla temel ve sivil haklar- içeren, nerede ve ne şekilde sona ereceği bilinmeyen (Veltheim, 2011) ve adlandırılmasıyla da büyük yankı uyandıran Arap baharı, Ortadoğu toplumlarının içinde bulunduğu işsizlik, gıda yetersizliği, enflasyon, siyasi yozlaşmalar, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar gibi olumsuzluklara karşı bir tepki olarak ortaya çıkarak, kısa zamanda Ortadoğu’da sarsıcı etkiler yaratmıştır (Dede, 2011: 23-24).

Sosyal iletişim ağlarının hem sayı hem de etkinlik bakımından hızla arttığı günümüz dünyasında, Ortadoğu coğrafyasında yaşananların zamanla bölge sınırları dışına taşacağını ve küresel bir boyut kazanacağını söylemek mümkündür. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan renkli devrimlerin Arap Baharı’nı tetiklemiş olduğu nasıl düşünülüyorsa; Ortadoğu’da yaşanan olayların da, gelişmiş Batılı ülkelerin vatandaşı olmalarına karşın geri kalmış ülke vatandaşı standartlarında yaşayanlar için de harekete geçmek ve sokaklara dökülmek için tetikleyici bir etkisinden söz edilebilir. Örneğin; Occupy Wall Street (Wall Street’i işgal et) sloganının kitlesel eylemlere dönüşmesi,

Ortadoğu'daki kitlesel eylemlerin bir sonucu olarak görülebilir (Kıbaroğlu, 2011: 30).

Arap baharı, küresel konjonktür açısından da son derece kritik gelişmeleri bünyesinde barındıran bir süreçtir. Uzun yıllardır yönetimde bulunan baskıcı iktidarların tahtlarını kaybetmelerini simgeleyen bu süreç, daha önce de belirttiğimiz gibi sadece bölgesel değil küresel bir etki de yaratmıştır. Tüm bu özellikleriyle uluslararası politikanın birçok alanında Arap baharı, pek çok veri ve analiz üretmiştir. Bu noktada Arap baharına yönelik olarak Türk dış politikasının üretmiş olduğu retorik, sebep sonuç ilişkisi bağlamında önem arz etmektedir (Çiçekçi, 2012: 20).

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında *Yeni Osmanlılık* fikirlerinin tartışıldığı ve *Komşularla Sıfır Sorun* gibi ilkelerin sergilendiği bir dönemde, Arap baharı parametrelerde büyük sarsıntılar yaratmıştır. Özellikle komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde barış ve refah nitelendirmesiyle öne çıkan bölge, bir savaş alanına dönmüştür. Örneğin bir yıl önce vizelerin kaldırıldığı, dostluk barajı temellerinin atıldığı, sınırlardaki mayınlı bölgelerin temizlendiği ve ortak bakanlar kurulunun yapıldığı Suriye sınırında, bir yıl sonra Suriye ordusu ile çatışma durumuna gelinmiştir (Türk Dış Politikasında Sorunsuz Alan Kaldı Mı?, 2011: 4). Aslında komşularla sıfır sorun yaklaşımı, son dönemde otonomi arayışı içerisindeki Türk dış politikasının en önemli araçlarından birisidir. Sıfır sorun yaklaşımı, Türkiye'nin komşularıyla ve yakın coğrafyasıyla mümkün olduğunca asgari ölçüde sorun yaşamamasını hedeflemekte ve bölgeyi bir güven ve istikrar bölgesi haline getirmeyi hedeflemektedir. Türkiye komşularıyla ve yakın coğrafyasıyla sorunlu olduğu takdirde, bölge dış aktörlere bağlı kalacağını bildiği için, mümkün olduğunca sorunsuz ve dengeli politikalar izlemektedir (Yalçın, 2011: 47-48). Fakat bölgede –özellikle Suriye'de yaşananlar ve Esad yönetiminin tutumu- böylesine bir dönüşüm yaşanırken komşularla sıfır sorun gibi bir politikanın siyasi olarak başarıya ulaşmaması normal gözükmemektedir. Fakat siyasi olarak bu tür bir dönemi yaşamasına rağmen, Türk dış politikası Arap baharı sürecinde iktisadi ve diplomatik olarak sıfır sorun ilkesinden vazgeçmemiştir (Uğur ve diğ., 2011). Tüm bu gelişmeler komşularla sıfır sorun politikasını etkilemekle birlikte, Türkiye yine de Ortadoğu'da ağırlığını ve diplomasi gücünü muhafaza etmekte aynı zamanda bölge ülkelerinde yaşanan -demokratik- geçiş süreçlerini desteklemektedir (Türk Dış Politikasında Sorunsuz Alan Kaldı Mı?, 2011: 4).

Herhalukarda doğru teşhis ve tedavi uygulanması için şunu da mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir; komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde ikili ilişkileri yüksek seviyeli işbirliği düzeyine çıkarmak arzusu doğru bir hedeftir;

fakat ikili ilişkilerde tarafların ortak hedeflere ulaşması için gerekli koşullar: her iki tarafın da niyetlerinde samimi olmaları ve davranışlarında tutarlı olmalarıdır. Maalesef bu samimiyet ve tutarlılık Suriye yönetimince sergilenmemiştir. Komşularla sıfır sorun politikasını her şeye rağmen uygulamak mümkün değildir.

Komşularla sıfır sorun ilkesinin yaşadığı bu problemlerin büyük etkisiyle birlikte, bölgeye yönelik Türk dış politikasına karşı yeni bir kavramsallaştırmaya da ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca yönelik üretilen *normatif popüler liderlik* kavramı, bölge yönetimlerini kazanma yolundan ziyade bölge halklarını kazanmaya dönük bir tarif olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Türk dış politikası, Ortadoğu halkları nezdinde kazandığı güveni ve kabulü uluslararası çevrelerde ulusal çıkarlarına yönelik olarak dile getirmektedir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu yapmış olduğu bir röportajda, güncelliğini koruduğu için özellikle Suriye konusunda izlenebilecek üç politikadan bahsetmiştir. Davutoğlu'na göre; Statüko adına Esad'ın yanında olmak, ikincisi Suriye'de yaşananlarla ilgilenmemek, üçüncüsü ve Türkiye'nin izlediği: Esad'la ilişki yürütülemediği için halkın yanında yer almaktır. Diplomasinin bütün imkânlarının Suriye için kullanıldığını ifade eden Davutoğlu, krizin büyümemesi için çok çaba harcadığını farklı formüller geliştirildiğini; fakat Suriye yönetiminin bunları kabul etmediğini de belirtmektedir (Davutoğlu Esad'a Ömür Biçti, 25.08.2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25376791>).

Türkiye'nin, Suriye'deki iç savaştan dolayı kaygılı olduğu açıktır. Mülteci akını ihtimali, olası ekonomik kayıplar ve özellikle Kürt sorunuyla ilgili stratejik sonuçları dolayısıyla, Suriye'nin gidişatı hakkında ciddi endişeler taşımaktadır (Altunışık, 2011: 3). Yine paralel olarak bölgeye yönelik İslami söylemleriyle öne çıkan Türkiye, medeniyetler ittifakı süreçlerine İslam Dünyası'nı temsil etme düşüncesiyle hareket ederek bölgeyle bütünleşme yoluna gitmektedir. Bu açıdan Arap baharıyla birlikte genelde Türk dış politikası ve özelde bölgeye yönelik dış politika etki alanını genişletmektedir (Çiçekçi, 2012: 21-22). Genişleyen bu etki alanı, bazı problemleri de meydana getirmektedir. Özellikle Arap baharıyla birlikte Türk dış politikasının önündeki zorluk, çıkarları ile söz konusu ülkelerde demokratik dönüşümü destekleyen ilkeli bir dış politika arasında sağlamaya çalıştığı dengede oluşmaktadır. Bu bağlamda Ortadoğu'da barışçıl ve kontrollü bir dönüşümü desteklemek Türkiye için en iyi seçenek olarak gözükmektedir. Eğer ki bölgedeki rejimler Arap baharı sayesinde temsil kapasitesi yüksek ve hesap verebilir niteliğe sahip yönetimler haline gelirse, bu durum Türkiye için çıkarları yönünde yararlı olacak ve ortaya çıkacak yeni

rejimlerin Türkiye'ye karşı bakışı eski yönetimlere nazaran belirli ön yargılardan kurtulmuş olacaktır. Nitekim böyle bir Ortadoğu'nun Türkiye'nin yaklaşma, işbirliği ve diyalog üzerinden ilerleyen bölgeye yönelik dış politikasıyla daha iyi senkronize olacağı aşikârdır (Altunışık, 2011: 3-4; Akgün, 2012: 16- 20).

Sonuç olarak Türk dış politikasında Arap baharı süreci yeni Osmanlıcılık fikirlerinden, komşularla sıfır sorun politikasına; normatif popüler liderlikten, bölgede ortaya çıkan pek çok yeni fırsatlara değin pek çok alanda kendisini göstererek yeni bir vizyonun oluşmasında önemli rol oynamıştır. Yaşanan bu gelişmeler ışığında belirtmek gerekir ki; dış politikalara yönelik yapılan günü birlik değerlendirmeler idealler ve pratikler doğrultusunda objektif veriler sunamamaktadır.

Türkiye'nin Arap Baharı Karşısında Tutumu

Türkiye, Arap baharı sürecinde hangi Ortadoğu ülkesi olursa olsun halkın ve demokrasinin yanında yer alan bir tutum sergilemiş ve bölgedeki değişim hareketlerini desteklediği her fırsatta belirtmiştir (Münferid, 2012: 5). Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu; *Arap baharının başladığı günden beri Türkiye'nin tutumunun değişmediğini; aynı zamanda bölge halklarının demokrasi, yönetimde şeffaflık ile hukuk devleti taleplerine destek verildiğini* belirterek Türkiye'nin yaşanan olaylara yönelik tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştur (Arap Baharı Başladığı Günden Beri Türkiye'nin Tutumu Değişmedi, 2012).

Türkiye, Arap baharı adıyla Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da yaşanan toplumsal hareketleri, bölge halklarının meşru talep ve beklentilerinin gerçekleşmesinin daha fazla ertelenemeyeceğinin işareti olarak görmekte ve esasen Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 90'lı yıllarda yaşanması gereken bu geciken değişimi, tarihi yeniden doğal akışına yerleştiren bir dönüm noktası olarak kabul etmektedir (Arap Baharı, www.mfa.gov.tr). Bu çerçevede Türkiye, güvenilir ve kardeş Müslüman ülke sıfatıyla farklı birçok yerde İslam ülkelerine seslenerek reform yapmalarının zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Geçmişten bu yana bölgede değişim ve dönüşüme ihtiyaç duyulduğunun altını çizen Türkiye, sürdürülebilir istikrarın ancak halkın huzur, güvenlik ve refahının güvence altına alınmasıyla sağlanabileceğine inanmaktadır. Değişim sürecinin barışçıl yollardan hayata geçirilmesini, şiddet ve orantısız güç kullanımından kaçınılmasını; devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal birliğinin korunmasını; etnik, mezhepsel ve dini bölünmelerin önüne geçilmesini, izlenmesi gereken temel ilkeler olarak savunmaktadır (Arap Baharı, www.mfa.gov.tr). Ancak kimi ülkelerin baskıya devam etmesi Türkiye'yi farklı

bir tutuma doğru sürüklemiş ve Türkiye Ortadoğu'da sahaya inerek bizatihi oyunu kurgulayıcı ve düzenleyici bir yapıya bürünmüştür. Yakın tarihlere şöyle bir bakıldığında Ortadoğu coğrafyasına Türkiye tarafından yapılan ziyaretler bu tavrı pratikte çok iyi şekilde göstermektedir (Kurubaş, 2011). Bu noktada önemli bir husus da Arap Baharı ve Türk dış politikası konusunda bahsettiğimiz normatif “popüler liderlik” kavramıdır. Bu kavram çerçevesinde ve bölgede Türkiye'nin üstlendiği kurgulayıcı rol üzerinden bakılacak olursa, bölgeye yapılan ziyaretler Arap halklarında Nasır'dan beri eşi benzeri görülmemiş bir heyecan ve umudu temsil etmiş; bölge halkları Türkiye'yi ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı makûs talihlerini tersine çevirecek bir kurtarıcı gibi karşılamışlardır. Bununla birlikte söz konusu gezilerin Mısır ve Tunus'taki seçimlerden sonra gerçekleşmesi ise, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki gelişmelere ilişkin olarak kurgulayıcı ve düzenleyici bir yönlendirme arzusu içinde olduğunun sinyallerini vermektedir (Kurubaş, 2011).

Arap Baharı sürecinde, normatif popüler liderliğin örneklerini üst düzey yöneticilerin tutumlarında görmek mümkündür. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sıklıkla, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ise zaman zaman, Mısır'da yaşanan gelişmelerin ilk günlerinden itibaren süreçle ilgili yaptıkları açıklamalar ve kullandıkları ifadelerde, muhatapları olan Mısır, Libya ve Suriye yöneticilerinin ne gibi adımlar atmaları gerektiği konusunda kesin ve netti. Özellikle Arap halkları arasında geniş yankı uyandıran ve takdirle karşılan ifadeler sonrasında bireysel seviyede Türk devlet adamları ve genel olarak Türkiye ile ilgili sempati düzeyi çok yüksek seviyelere ulaşmıştır (Kibaroğlu, 2011: 31). Yapılan alan çalışmalarında da bunun sonuçlarını görmek mümkündür³.

Türkiye'nin sürece yönelik bu tutumuna ve sonuçlarına uluslararası camiadan baktığımızda ise büyük bir yankının oluştuğunu söyleyebiliriz. Öyle ki; bölge ülkeleri arasında Arap baharından güçlenerek çıkan Türkiye'nin gelecekte Ortadoğu'nun lider ülkesi olabileceğine dair düşünceler oluşmuştur (Knapp, 2012). TESEV tarafından 2011 de yapılan bir araştırmada “Türkiye, Ortadoğu ülkeleri için başarılı bir model olabilir mi?” sorusuna katılanların % 61'i “Evet” demiştir (Akgün, 2012: 20-21; Levack ve Perçinoğlu, 2012: 2-5).

---

³ Son dönemlerde Arap dünyasında Türkiye üzerine farklı alan araştırmaları yapılmakta ve bu araştırmalar bölgede Türk imajının olumlu yönde bir değişime uğradığını göstermektedir. Bu konuda bakınız: Meliha Benli Altunışık, (2010), Arap Dünyasında Türkiye Algısı, TESEV Yayınları, İstanbul., Mensur Akgün, Sabiha Şenyücel Gündoğar, (2012), *Ortadoğu'daki Türkiye Algısı 2011*, TESEV Yayınları, İstanbul.

Olaylara ilişkin tutumuyla Türkiye, Arap baharında her ülkeye eşit mesafede kalarak objektif bir duruştan yana olmuştur. Daha farklı bir ifadeyle; Türkiye'nin bölgede yaşanan gelişmelerde değerlendirmelerini, ülkeden ülkeye ayrılık gözetmeksizin; her ülkenin kendi değişkenleri çerçevesinde ele alarak eşitlik prensibiyle gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür (Yakış, 2011: 121-122).

Nihayetinde; Türkiye'nin bölgede yaşanan olaylarda demokratik dönüşümü destekleyici rolü, artan etkisi ve bölge halklarında oluşan Türkiye'ye karşı büyük heyecan ve hayranlıkla birlikte, uluslararası camiada Türkiye'nin bölgenin lider ülkesi olabileceğine yönelik düşünceler yeni bir tartışmayı da ortaya çıkmıştır. Bu tartışmanın ana eksenini; Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve demokratik bir rejimle yönetilmesi nedeniyle Arap baharında dönüşüm yaşayan ülkelere model olabileceğine dair düşünceler oluşturmaktadır. Biz de bu noktada bu tartışmaların her iki yönüne de yer vererek bir sentez yapmaya çalışacak ve "Türkiye demokratik bir ülke olarak Ortadoğu'ya model olabilir mi?" sorusunu cevaplamaya çalışacağız.

Sonuç Yerine: Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu'ya Model Olabilir Mi?

Türkiye'nin demokratik bir ülke olarak Ortadoğu'ya model olması, Arap baharı süreci ve ardından oluşan ortamda kendine has bir tartışma alanı oluşturmuştur. Fakat Türkiye'nin model olması ilk olarak Arap baharında gündeme gelen bir konu değildir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla 15 yeni cumhuriyet ortaya çıkmış ve bu cumhuriyetlerden Kafkasya ve Orta Asya'da yer alan Türk Cumhuriyetleri için de Türkiye model olarak gündeme gelmişti. Fakat model olma konusunda Türkiye'nin ve Batılı ülkelerin beklentisi farklıydı. Batılı ülkelerinin önceliği; Türk Cumhuriyetleri'nde yönetimin İslamcı radikallerin, dolayısıyla Batı karşıtı akımlarının eline geçmemesi ve Batı dünyası ile ekonomik ilişkileri geliştirecek laik yönetimlerin işbaşına gelmesiydi. Onlara göre; yeni Cumhuriyetlerin demokratik temeller üzerine kurulmaları fazla önem taşımamaktaydı. Türk Cumhuriyetleri'nde demokratik bir yönetimden çok otoriter yönetimler kuruldu ve bu durum Batı tarafından bir bakıma kabul gördü. Batılılara göre; ancak otoriter sistemler, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde siyasi istikrarı ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilirler ve Orta Asya'yı tehdit eden İran'ın destek verdiği radikal akımlara karşı durabilirlerdi (Demiray, 2010: 102).

2010 yılının sonlarında başlayan Arap Baharı sürecinde de Türkiye'nin model olup olamayacağı çok farklı çevrelerde tartışılmaya başladı. Farklı pek çok görüşün bulunduğu bu tartışma alanındaki çalışmalara yakından bakıldığında,

Türkiye'nin bölge ülkelerine model olabileceği yönünde görüşlerin varlığıyla birlikte, bunun geçerli bir tespit olmadığını savunan fikirlerin de var olduğu göze çarpmaktadır. Model olma konusunda Türk yetkililerin ifadesi son derece açık: Başbakan ve Cumhurbaşkanı gibi üst düzey yetkililer, Türkiye'nin bölgeye model olma gibi bir amacının olmadığını ifade etmekte. Diğer yandan da Türkiye'nin deneyimi ve başarıları ile bölgedeki hareketlere yardımcı olabileceği ve bölgedeki demokratik gelişmelerde destek olabileceğini de belirtmektedirler (Çakmak, 2011: 17; <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1177903-bagis-ortadoguya-model-olma-gibi-bir-istegimiz-yok>). Model konusunda, diyalektik bir yöntem kullanarak sorunun cevabını iki taraflı olarak ele alacak ve ilk olarak Türkiye'nin bölgeye model olabileceği yönündeki olumlu görüşleri ve onların gerekçelerini sunacağız, ardından karşı görüşleri ve gerekçelerini aktararak bir bakış açısı oluşturmaya çalışacağız.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya ve özellikle Arap baharı yaşanan ülkelerin içinde buldukları dönüşüm sürecine model olabileceğini savunan görüşlerin temelinde, Türkiye'nin bütün eksikliklerine rağmen Müslüman ağırlıklı nüfusuyla, laik ve işler bir demokrasiye sahip ülke olması yatmaktadır (A Model of Middle East Democracy, Turkey Calls For Egypt's Change in Egypt, 2011). Türkiye, Müslüman çoğunluğa ehil toplumunun dini ve muhafazakâr değer yargılarını laik devlet anlayışı ve liberal sosyoekonomik yapıyla bir araya getirebilmiştir. Bu temel parametrelere Türkiye'nin Batı dünyası ile geliştirmiş olduğu fonksiyonel ilişkiler de eklendiğinde oluşan tabloda Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında hem liberal temsili demokrasinin yaşamasını hem de bölge toplumları nazarında düşman Batılı dünya algısının değişerek; yerine pragmatik ve işbirliği odaklı ilişkiler kurulmasını sağlaması ekseninde öne çıkan bir ülke durumundadır (Oğuzlu, 2011: 74).

Türkiye'nin bölgeye yönelik model olabileceğini güçlendiren diğer bir unsur ise; 2002 yılından sonra ülkede yaşanan gelişmelerdir. Bu tarihten sonra iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, İslami geleneklerden gelen muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Bu özellikleriyle parti, rejimin laik ve çoğulcu karakterini benimseyen bir politika izlemiş ve bu durum kimi çevrelerce Batı dünyasındaki Hıristiyan demokrasinin Müslüman versiyonu olarak gösterilmiştir (Turkey: A Model For The Arab World?, 2011). Bununla birlikte, Mısır ve Tunus'ta seçimlere giren ve kazanan partilerin, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne benzer parti programlarını benimsemeleri ve özellikle Tunus'ta iktidara gelen El Nahda partisinin Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisi'ni örnek alacağını söylemesi gibi pratikte yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin demokratik bir ülke olarak bölgeye

model olabilme ihtimalini arttırmaktadır (Türel, 2011: 27). Bu gelişmeler, Arap dünyasında model sorununun önemli bir problemi olan İslam dini ile demokrasinin birlikte düşünülemeyeceği inancına yönelik şüpheleri de değiştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Washington Ortadoğu Enstitüsü direktörü Wendy Chamberlin, Türkiye'nin İslam ve demokrasiyi kucaklayan yapısına işaret ederek, İslam ve demokrasinin uyumsuz olmadığını; aksine karşılıklı olarak birbirlerini destekleyici içeriğe sahip olduklarını belirtmiştir (Turkey: A Model For The Arab World?, 2011).

Türkiye'nin demokratik bir model olarak savunulmasını ve öne çıkarılmasını sağlayan bir başka faktör de: diğer Müslüman ülkelerin ve özellikle İran'ın bölgeye yönelik beklentileri karşılayamamasıdır. İran'ın Esad rejimini desteklemesinin yanı sıra Bahreyn'e yönelik duruşu da; İran politikalarının mezhepçiliğe dayandığını göstermesi ve Arap toplumunda İran algısının negatif yönde etkilenmesine neden olmuştur. Zira İran yönetiminin hızlandırılmış prosedürlerle Irak ve Lübnan'daki müttefiklerini Suriye rejimini desteklemeye zorlaması da, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır (Bakeer, 2012: 4). İran, 1979'da İslam devrimini gerçekleştirdikten sonra bu devrimi Ortadoğu halklarına bir yol gösterici olarak önermekteydi. Hatırlanacağı üzere Arap dünyasında son iki yılda yaşanan değişimde meydanları dolduran kalabalıklar demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet isterlerken; aynı zamanda -Müslüman kardeşler örneğinde görüldüğü gibi- iktidarların güçlü alternatif adayları olan İslamcı muhalefet daha pragmatik bir siyaset izlemektedir (Fakho ve Hokayem, 2011: 25).

Buraya kadar olan kısımda, Türkiye'nin demokratik bir ülke olarak Ortadoğu'ya model olabileceğini savunan görüşlerin ana hatlarını aktarmaya çalıştık. Bu noktada, Türkiye'nin bölgeye model olamayacağını öngören görüşleri ele alacağız.

Türkiye'nin bölgeye model olamayacağını savunanların dikkat çeken ilk iddiası, Türkiye'nin demokratik dönüşümünü tamamlayamadığı yönündedir. Bu bağlamda Türkiye'nin otoriter bir rejimden çıkarak tam bir demokrasiye geçtiğini söylemenin zor olduğu belirtilmekte ve Türkiye'de demokrasinin konsolidasyonu sürecinin eskilere dayanmasına rağmen zaman içerisinde farklı nitelikler kazanarak evrimine devam ettiği vurgulanmaktadır (Oğuzlu, 2011: 78). Nitekim Oxford Üniversitesi profesörlerinden Tarık Ramadan da Türkiye'de demokrasi adına bazı ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, ülkede yaşanan bu dönüşümün uzun bir süreç olduğunu belirtmiş ve Türkiye'de hala askeri vesayetten arındırılmış tam bağımsız bir demokrasinin var olmadığını söylemiştir (Turkey: A Model For The Arab World?, 2011). Bu görüşe benzer

şekilde ünlü tarihçi Norman Stone da, bu denli yavaş bir demokratik gelişime sahip ve İslam'a mesafeli temeller üzerine kurulu Türkiye'nin, Ortadoğu'ya model olamayacağını aktarmaktadır (Egypt Isn't Turkey, 2011). Türkiye demokrasinin modelliğine yönelik olarak aktardığımız bu bakış açılarına eklenebilecek bir görüş de demokrasi kültürü ile alakalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin demokrasi modelinin kendi özgün kültüründen ortaya çıktığını, aynı şekilde her ülkenin özgün demokrasi modelini kendi özellikleriyle bulması gerektiği söylenmektedir (Ayman, 2011).

Türkiye demokrasisinin özgünlüğüne yapılan bu vurguya paralel şekilde iç politik şartlarda meydana gelen Kürt halkı sorunu, kamusal alanda başörtüsü problemi, azınlıklar sorunu, ifade özgürlüğünde ortaya çıkan sıkıntılarla birlikte çok çeşitli bir muhalefetin oluşmaması gibi değişkenler göz önüne alındığında, Ortadoğu bölgesinde her ülkenin kendi özgün demokrasi modelini oluşturması fikri kuvvet kazanmaktadır (Özdemir, 2012). Bu özgün iç dinamiklere gönderme yapan Amerikalı gazeteci David Judson da, ülkelerin ve toplumların birbirlerine monte edilebilecek "lego parçaları" olmadıklarını belirtmiş, kendilerine has özellikleri olan ülkeleri birbirlerine benzetmeye çalışmanın tehlikeli bir girişim olduğu üzerinde durmuştur (Türkiye Arap Baharına Model Olabilir Mi?, 2011).

Türkiye'nin bölgeye yönelik model olamayacağına ilişkin sunulan bir diğer görüş de: Türk modelinin önemli bir niteliği olan "laikliğin" Arap dünyasındaki algısıdır. Özellikle Türkiye'nin bölgeye yönelik ziyaretlerinin Mısır ayağında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı laikliği savunan konuşması bir tartışma yaratmıştır. Bu konuşma bir yandan liberal eğilimli bölge halklarının beklentilerini karşılayan bir çizgidedir; ancak diğer bir yandan geniş İslamcı kesimin tepkisine yol açmıştır. Türkiye'nin model olamayacağını savunanlar, böyle bir temel konuda ikiye ayrılmış olan Arap toplumunun konsensüs halinde Türk modelini benimseyeceğini düşünmenin zor olduğunu dile getirmektedirler. Onlara göre, Araplar kendi özelliklerine uygun şekilde kendi modellerini geliştirmeyi tercih edeceklerdir (Kohen, 2012).

Son olarak Türkiye'nin bölgeye model olamayacağına ilişkin savlar içinde değerlendirilebilecek farklı bir görüş de, ortak mutabakat üzerine kuruludur. Boğaziçi üniversitesi profesörlerinden Hakan Yılmaz'ın dile getirdiği bu bakış açısına göre; Türkiye, Amerika ve Avrupa Birliği birlikte hareket eder, birbirlerine karşı dürüstlük ilkesini korur ve her ülke kendi modelini Ortadoğu'da kabul ettirmeye çalışmazsa, bölgede demokratikleşmeye yönelik bir umut meydana getirilebilir. Yine Yılmaz'a göre esasen gerekli olan olgu gerçekçi bir bakış açısından ziyade; romantik bir algılama ve mutabakattır. Aksi

halde tek başına Türk modeli sistematik bir fayda sağlamayacaktır (Türkiye Arap Baharına Model Olabilir Mi?, 2011).

Sonuç itibarıyla, “Türkiye demokratik bir ülke olarak Ortadoğu’ya model teşkil edebilir mi?” sorusuna yönelik verilebilecek bütün cevaplar bazı eksikleri bünyesinde barındıracaktır. Gösterdiğimiz üzere, Türkiye’nin birçok olumlu özelliği her ne kadar iyi bir tablo oluştursa da; öte yandan hiç de azımsanmayacak ölçüde öneme sahip olumsuz yönlerinde var olması, bu tabloya net bir yorum yapılmasının önünü kesmektedir. Çünkü model olma tartışması bir nevi açık uçlu tartışmadır ve buradan kesin bir hüküm çıkarmak son derece zordur. Mamafih, Arap baharıyla birlikte zirveye taşınan bu tartışmanın nasıl bir sonuca varacağını belirleyecek tek faktör: Ortadoğu’nun kaderini kökten değişime uğratarak yeni bir döneme girmesini sağlayan halkın, yine aynı şekilde bölgenin nasıl bir yapıya bürüneceğine dair göstereceği iradesidir. Hemen belirtmek gerekir ki; bu iradenin önemini gösteren bir örnek Mısır’da meydana gelmiştir. Ülkede oluşturulacak yeni anayasa yönelik Birleşmiş Milletlerin yardım teklifini reddeden Mısır, bu süreci ülkesinin iç meselesi olarak görmüştür (Mısır Anayasa Konusunda BM Yardımını Reddetti, 2012).

Kaynaklar

“A Model of Middle East Democracy, Turkey Calls For Egypt's Change in Egypt”, (2011) *Time World News*,

<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2045723,00.html>

AKGÜN, M., PERÇİNOĞLU G. ve GÜNDOĞAR, S. S. (2009) *Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2009*, TESEV Yayınları, İstanbul.

AKGÜN, M. ve GÜNDOĞAR, Ş. S. (2012) *Ortadoğu’daki Türkiye Algısı 2011*, TESEV Yayınları, İstanbul.

ALTUNIŞIK, M. B. (2011) “Türkiye’nin Ortadoğu’daki Yumuşak Gücü ve Önündeki Engeller”, *TESEV Dış Politika Programı*,

<http://www.tesev.org.tr/tr/yayin/turkiyenin-ortadogudaki-yumusak-gucu-ve-onundeki-en>, ss.3-4.

“Arap Baharı Başladığı Günden Beri Türkiye’nin Tutumu Değişmedi” (2012) *Turkishny Leading Turkish-American Web Portal*,

<http://www.turkishny.com/other-news/4-other-news/84122-arap-bahari-basladigi-gunden-beri-turkiyenin-tutumu-degismedi>.

Arap Baharı (2012) http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa.

AYMAN, M. (2011) “Türkiye Ortadoğu’ya Model Olamaz”, *Habervesaire*
<http://www.habervesaire.com/news/ayman-mohyeldin-turkiye-ortadogu-ya-model-olamaz-1869.html>.

BAKEER, A. H. (2012) *İran’ın Suriye’ye Yönelik Tutumunun Analizi*, USAK Analiz, No: 17, USAK Yayınları, Ankara ss. 1-16.

BAL, İ. (2001) *Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul.

BOLAT, D. (2012) “Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Genel Çizgisi ve Bu Politikada Etkili Olan Faktörler”, *Akademik Makalem*,
<http://akademikmakalem.com/2012/01/27/turkiyenin-orta-dogu-politikasinin-genel-cizgisi-ve-bu-politikada-etkili-olan-faktorler/>

ÇAKMAK, C., Yetim, M. ve Çolak, F. G. (2011) *Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye*, Bilgesam, Rapor No: 31, İstanbul.

ÇİÇEKÇİ, C. (2012) “Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Ana Hatları”, *Academia*,
http://comu.academia.edu/Ceyhun%20%87i%20%27ek%20%27i/Papers/1483425/Arap_Bahari_Surecinde...-Ceyhun_CICEKCI s.20

CRİSS, N. B. (2002) “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikaları”, *Doğu Batı Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 21, Ankara, ss.141-142.

DALACOURA, K. (2012) “The 2011 Uprisings in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, *International Affairs*, 88: 1, Number: 63.

DAVUTOĞLU, A. (2008) “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assesmen of 2007”, *Insight Turkey*, Volume: 10, Number: 1.

DEDE, A. Y. (2011) “The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model”, *Insight Turkey*, Volume: 13, Number: 2, ss.23-24

DEMİRAY, M. (2009) “Model Ülke mi Lider Ülke mi? Değişen Dengeler Bağlamında Türkiye’nin Bölgesel Rolü ve Stratejileri”, *Journal Of Azerbaijani Studies*, Khazar Univeristy Press, ss. 91-112.

DURAN, H. (2008) “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Dış politika Anlayışı ve İlkeleri”, Editör: BIYIKLI, Mustafa, *Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi-* Cilt:1, Bilimevi, ss. 35-52.

Egypt Isn’t Turkey (2011) *The Daily Beast World News Internet News Page*
<http://www.thedailybeast.com/newsweek/2011/02/20/egypt-isn-t-turkey.html>.

EROL, M. S. (2007) “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve “Dört Tarz-ı Siyaset”, *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, s.34

FAKHO, E. ve HOKAYEM, E. (2011) “Waking the Arabs”, *Survival*, Volume: 53, Number: 2, Philadelphia, s.25.

GÖZEN, R. (2007) “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri”, *Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/04.htm

KHOURİ, Rami G. (2011) “Drop the Orientalist Term, ‘Arab Spring’”, *The Daily Star: Lebanon*, <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Columnist/2011/Aug-17/Drop-the-Orientalist-term-Arab-Spring.ashx#axzz1mhR03jGW>.

KİBAROĞLU, M. (2011) “Arap Baharı ve Türkiye”, *Adam Akademi*, Sayı: 2, ss. 26-36, <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/kibaroglu-adamakademi-arapbahariturkiye-aralik2011.pdf>.

KNAPP, C. (2012) *Turkey: The Past, Present, and Future Leader of the Middle East*, *The Georgia Political Review*, <http://www.georgiapoliticalreview.com/turkey-the-past-present-and-future-leader-of-the-middle-east/>

KOHEN, S. (2012) “‘Türk Modeline’ Gölge Düşüyor”, *Haber Akademi* İnternet Haber Sayfası, <http://www.haberakademi.net/2012/basindanyazi.aspx?yzid=6547&yzr=143>.

KURUBAŞ, E. (2011) “Türkiye’nin Ortadoğu’da Misyona Arayışları”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-erol-kurubas/turkiye-nin-orta-dogu-da-misyon-arayislari/>

LAÇİNER, S. ve EKİNCİ, A. C. (2011) *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, Usak Yayınları, Ankara, s.46.

LEVACK, J. ve PERÇİNOĞLU G. (2012) *Türkiye ve Ortadoğu: Alt-Bölgeler Üzerinden Bir Değerlendirme*, TESEV Yayınları, İstanbul.

MAKOVSKY, A. ve SAYARI, S. (2002) *Türkiye’nin Yeni Dünyası ve Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, (Der.), Alfa Yayınları, İstanbul.

“Mısır Anayasa Konusunda BM Yardımını Reddetti” (2012) *Zaman Gazetesi* Dış Haberler İnternet Sayfası,

<http://zaman.com.tr/haber.do?haberno=1249265&title=misir-anayasa-konusunda-bm-yardimini-reddetti>

MURRAY, D. (2011) “After Spring, Winter”, *The Spectator*,
<http://www.spectator.co.uk/essays/all/7418928/after-springwinter.shtml>

MÜNFERİD, Ebu'l-Hasan H. (2012) “Bölge Devrimleri ve Türkiye'nin Rolü (Örnek Olma Çabası)”, Sedat Baran, (Çev.) *Uluslararası İslami Mezhepleri Yakınlaştırma Kurulu ve Islamic Mazahep Uni*.

http://www.taqrif.info/turkish/index.php?view=article&catid=1%3Aajahane-eslam&id=655%3Aboelge-devrimleri-ve-tuerkiyenin-rolue-ornek-olma-cabas&format=pdf&option=com_content&Itemid=27, s.5.

OĞUZLU, T. (2011) “Ortadoğu’da Demokratikleşme ve Türkiye Model Olabilir mi Tartışması: ‘Evet, Ama!’”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 27, Ankara, s.74.

ÖZCAN, D. (2011) “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası”, *TASAM*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2357/soguk_savas_sonrasi_donemde_turkiyenin_orta_dogu_politikasi

ÖZDEMİR, A. Y. (2012) *Türkiye: Ortadoğu İçin Bir Model?*, Magrib Enstitü,
<http://magrib.org/turkiye-ortadogu-icin-bir-model/>

Turkey: A Model For The Arab World?, (2011) *Euronews Internet News Page*,
<http://www.euronews.com/2011/03/25/turkey-a-model-for-the-arab-world/>

TÜREL, O. (2011) “2011 Yazında Orta Doğu’yu Düşünürken”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 272, Ankara, s.27.

Türk Dış Politikasında Sorunsuz Alan Kaldı mı? (2011) Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://www.turksae.com/sql_file/384.pdf s.4.

“Türkiye Arap Baharına Model Olabilir Mi?” (2011) *Ses Türkiye Gazetesi*,
İnternet Haber Sayfası,
<http://turkey.setimes.com/tr/articles/ses/articles/features/departments/national/2011/10/19/feature-01>

UĞUR, M. U. vd. (2011) *2011 Yılında Türk Dış Politikası Değerlendirmesi*,
Bilim ve Sanat Vakfı,
http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&yayinid=123&menuID=2_3&yayintipid=3&makaleid=934

VELTHEIM, R. (2011) “The Arab World and Europe- New Challenges for the Union for the Mediterranean”,

http://www.iss.europa.eu/uploads/media/The_Arab_World_and_Europe_-_new_challenges_for_the_Union_for_the_Mediterranean.pdf.

YAKIŞ, Y. (2011) “Arap Baharı ve Türkiye”, *Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Çerçeve Dergisi*,

<http://www.musiad.org.tr/img/arastirmalaryayin/pdf/CERCEVE%20SAYI-57%20son.pdf>, ss.121-122.

YALÇIN, H. B. “Türkiye’nin ‘Yeni’ Dış Politika Eğilim ve Davranışları:

Yapısal Realist Bir Okuma”, *Bilgi*, s.23, 2011 Yaz, ss. 35-60,

<http://www.bilgidergi.com/uploads/yalcin2011.PDF>.